

Detta nummers Rydbergstext

Mot slutet av sitt liv hade Rydberg en tung position i det svenska konstlivet. Professor i konstens teori och historia vid Stockholms högskola, flitig medlem i Nationalmuseums inköps- och tävlingskommittéer, styrelseledamot i den Konstakademi som stod för utbildningen av rikets målare och skulptörer.

Eleverna på akademien gav ut en "kamrattidning" vid namn *Palettskrap*. 1890 beslöt man att bättra på sin ekonomi genom att hänga på den nya trenden att ge ut jultidningar. Till detta första julnummer av *Palettskrap* övertalade man också Viktor Rydberg att lämna ett bidrag (vilket innebar en garanti för att publikationen skulle omnämnas i pressen). Vi har valt att trycka av hans bidrag här, eftersom det visar hans konstsyn ur en lite annan vinkel än de ungefär samtidiga föreläsningarna om det sköna och dess lagar. Dessutom kan det fungera som exempel på hans humor.

Utgångspunkten är den gamla historien om den unge Herkules möte med fru Lusta och fru Dygd, traderad av Xenofon och flitigt utnyttjad i den västerländska konsten och litteraturen (det mest kända svenska exemplet är väl Georg Stiernhielms dikt). Herakles är hjältens korrekta grekiska namn. Den "synnerligen pålitlige handskriftsupptäckare" som nämns i texten är den legendariske manuskriptförfalskaren Constantin Simonides (1824?-1867). Tespis (Thespis) gällde ursprungligen som "den grekiska tragedins fader", men eftersom "thespiskärria" kom att bli en beteckning på ett kringresande teatersällskap får han här tjänstgöra som urtypen för en teaterdirektör.

Texten är återgiven med moderniserad stavning efter *Skrifter*, IX, 15:e upplagan (1926), s. 377-382.

VIKTOR RYDBERG

Herakles vid skiljevägen

Ofta ha penna och pensel berättat om vad som hände Herakles, då han, grubblande på sin framtid, kom till skiljevägen, där de två fruntimren inväntade honom.

Allt är likväl icke omtalat. Herakles, den unge hellenen, hade avgjorda anlag både för plastik och måleri, och bland annat, som han funderade på, var även det, om han skulle försöka sig som konstnär.

Så kom han till skiljevägen. De båda damer, som där anhöllo honom, hava blivit porträtterade i den skolbok, där jag först läste om äventyret. De skildras där på följande sätt:

»Den ena fruntimmerspersonen var av vekligt utseende och en fyllig rund skepnad med stora, öppna ögon och högröda kinder; men den andra var sedig, med ett ädelt utseende, snygg, i en vit klädning och med blygsamma blickar.» Se Damms mytologi, översatt av Wåhlin och tryckt i farfars tid hos Lindh i Örebro.

Där får man också veta, vad fruntimren sade honom, så långt som man den tiden kom ihåg det.

Åtskilligt var glömt. Men den nyligen avlidne, särdeles pålitlige grekiske handskriftupptäckaren Simonides grävde för ett par år sedan bland ödemurarna av Heraklestemplet i Girgenti och framdrog ur en grushög en pergamentsskrift, fullritad med bokstäver av urgammal form, som tycktes förråda Herakles' handstil eller i varje fall en hand, valkad av en länge buren jätteklubba. Där får man ytterligare upplysningar i ämnet. Hon, den runda, frågade:

Ståtliga yngling, vad ämnar du bli?

Vet icke. Kanhända drak- och lejonjägare. Kanhända olympisk gud, kanhända dagakar. Jag har också funderat på konstnär.

Konstnär? Är du galen? Har du ett begrepp om det trägna arbete, de svårigheter, mödor och missräkningar, som möta på den banan? Icke en bland tjugu hinner ett längre stycke på henne.

Svårigheter, mödor? inföll Herakles. Jag trodde, att den banan skulle vara så rolig, och därför tvekade jag att ge mig in på henne. Men får jag hinder att vräka undan för att komma fram -- tage mig alla underjordens makter, om jag icke då väljer henne!

Du oförståndige, sade den trinda. Din oerfarenhet inser icke, att mången famn står dig öppen, där endast kärlekens mödor vänta dig, där kyssar, nektar, ambrosia, den ljuvaste lättja...

Ursäkta, sade Herakles, men jag känner äckel redan. Slisk är icke i min smak.

Jag beklagar dig, sade den fylliga med de högröda kinderna. Men skall du nödvändigt vandra konstnärens stig, har jag några goda råd att ge dig. Dem tillbakavisar du väl icke?

Nej, jag tackar så mycket för dem.

Först och främst: om du har lagom fint väderkorn, finner du snart vad som är allmänhetens tycke. Efter det skall du rätta dig.

Jag rättar mig efter mitt eget.

Duger icke. Det är ej endast klokhet, det är skyldighet att ställa sig allmänhetens smak till efterrättelse. Det är för allmänheten du arbetar. Gör du det ej, säljer du ej. Dess bifall är nödvändigt. Sälja behöver du. Jag vet, att du är fattig. Du äger visst ingenting mer än du har med dig: klubban och bågen.

Jag inser nog, att det vore för allmänheten jag hade att arbeta, sade Herakles. Bygger jag ett tempel eller mejslar en bildstod eller penslar till en väggmålning, vill jag naturligtvis, att allmänheten skall ha glädje av det. Men det önskar jag, att hon skall få, sedan jag följt min egen smak och fått det första bifallet ur mitt eget samvete ...

Å, sade den hulliga med de vidöppna ögonen, du kan icke tro vad det är lätt att knipa allmänhetens bifall. För det behöver man inga tråkiga överläggningar med samvetet. För någon tid sedan var Tespis med sitt teatersällskap här i trakten. Bland hans skådespelare var en, som hade genomlevat sina roller, innan han uppträdde i dem. Han spelade, jag vill icke neka det, med gripande sanning. Han tömde sitt hjärteblod in i de figurer han gav. Han syntes icke hava en aning om att han spelade för en publik. Fick han applåder?

Åjo, visst fick han emellanåt. Aldrig likväl efter sina bästa ögonblick, ty då satt allmänheten som förlamad och kunde icke förmå sig att klappa. Skådespelaren n:o 2 tog sin sak lättare, och gav honom icke allmänheten en applåd, när han ville, så *knep* han den. Också uppbar han högsta avlöningen vid Tespis' teater, ty denne beräknade honoraret efter applåderna.

Huru tillgick det?

Han gick ett steg mot rampen, skickade publiken ett par befallande och förtrollande ögonkast och gjorde med handen en håvande rörelse. Håven kom aldrig tom tillbaka. Bravo-rop och stormande applåd.

Jag ämnar icke bli skådespelare, sade Herakles.

Må vara. Men vad jag vill säga är, att skulptören och målaren kunna håva också -- ja håva med ögonen, naturligtvis icke med sina egna, utan med sina bilders. Glöm icke det! Till och med när du målar ett uppträde av sådan art, att var och en av deltagarna i detsamma måste vara med alla sina sinnen inne i det och fångslade vid det, även om du målar himlamaktens uppenbarelse i skyn, för att döma världen, så låt för all del åtminstone ett par av figurerna ge uppenbarelsen på båten för att visa den förmögne konstvännen herr Anderssohn den skyldiga uppmärksamheten att titta på honom, när han tittar på dem! Tro mig, om du äger minsta tekniska skicklighet, så känner han sig hypnotiserad av deras artigt fräcka ögonkast, funderar på att köpa ditt verk

och gör det kanske. De övriga figurerna böra naturligtvis vara försjunkna i uppträdet, men må likväl icke stå alldeles förlöade för känslan att ha åskådare utanför ramen. Det är ju för åskådarne de ändå äro målade, och om de mitt i sitt intresse för den oerhörda tilldragelsen lyckas intaga en hållning, såsom om de på avstånd anade, att herr Anderssohn är närvarande, så, tro mig, besvarar han deltagande med deltagande. Om t. ex. en av dina målade damer dånar vid åsynen av de olympiska makterna i skyn, så begår du en verklig oartighet mot herr Anderssohn, om du icke låter henne dåna så, att hon på samma gång visar honom en liten uppmärksamhet och bereder honom ett stilla nöje...

Utrymmet förbjuder mig att meddela mina läsare fortsättningen av vad den runda, trinda, hulliga, feta, frodiga och fylliga fruntimmerspersonen tillrådde Herakles. Detta var endast det första råd hon gav honom; hon hade många, många andra. Hon fortsatte väl en halvtimmes tid med att visa i hans öra och nedsminka hans ännu fjunlösa ynglinga-kind med den högröda mineralfärgen på sina egna kinder.

Slutligen tröttnade Herakles vid att höra på den knobbiga, dästa och flunsiga. Han vände sig till den andra, som stod i vit klädning och teg. Har du ingenting att säga? frågade han.

Jo, sade hon, ett konstverk, som ser ut att vara gjort för att betraktas, inger mig avsky, i samma mån som det är utfört med talang. Ett konstverk skall icke vinka på åskådare. Även om det är upphängt i en utställning, skall det förnimmas så, som om man upptäckte det -- upptäckte en dold skatt, som icke kan bry sig om att komma i dagen. Ett konstverk skall göras så, som om ingen annan än konstnären själv och Gud i himmelen finge se det.

Efter dessa ord gick den vitklädda därifrån. Vägen, som hon gick, såg brant och besvärlig ut. Herakles följde henne på avstånd. Om de verk han som konstnär skapade talas icke i historien; men legender förmåla, att Fidias fick i drömmen

se en av hans reliefer och Giotto en av hans målningar. Hade han följt den sminkade, skulle han väl aldrig blivit inbjuden att vid Hebes sida dricka nektar vid de odödliges bord.

Fru Dygd och den smala vägen. Frontespis till Georg Stiernhielms *Hercules* (1658).